

УДК 316.2.74(07)

doi: 10.15421/171769

Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності

Л.В. Калашнікова

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили Миколаїв, Україна

Розуміння сутності концепту безпеки життєдіяльності нерозривно пов'язане з поняттями «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека». Невизначеність слід розглядати як стан неоднозначності тенденцій зміни об'єкта з плином часу. З іншого боку, невизначеність є джерелом ризику, який визначає ймовірність завдати шкоди об'єкту безпеки, що знаходиться в стані динамічної рівноваги і постійно змінюється. Виклик являє собою мінімальний ризик, його відрізняє наявність уявної готовності завдати шкоди. Загроза характеризується реальністю, адресністю, високим ступенем готовності нанесення шкоди об'єкту безпеки. Небезпека як сукупність факторів, що негативно впливають на природу, людину, суспільство, технічні системи, є гіпотетичністю, відсутністю адресності. Відмінності між даними поняттями можна визначити за допомогою співвідношення суб'єктивних намірів і об'єктивних можливостей об'єктів та суб'єктів безпеки. Натомість спільною для них всіх рисою є ступінь небезпеки заподіяння шкоди об'єктам безпеки життєдіяльності. Побудова логічного ряду означених понять, що пов'язані категорією «небезпека», дозволить ранжувати спектр можливих загроз безпеці життєдіяльності, а також сприятиме розробці актуальних, адекватних технологій протидії їм, мінімізації негативних наслідків і як результат дозволить вдосконалити існуючу систему забезпечення безпеки особистості, суспільства, держави.

Ключові слова: невизначеність; ризик; виклик; загроза; небезпека; безпека

The correlation between concepts of «uncertainty», «risk», «challenge», «threat», «danger» in the context of the sociology of operating security

L.V. Kalashnikova

Petro Mohyla Black Sea National University, Nikolaev, Ukraine

In sociology the understanding of the essence of operation security's concept is inextricably linked with the concepts of «uncertainty», «risk», «challenge», «threat», «danger». The logical ordering of these concepts will allow characterizing the layered structure of the phenomenon of operating security, revealing the specific state of the object of operating security and evaluating the degree of influence of destabilizing factors. Uncertainty should be viewed as trends in the state of an object over time.

Uncertainty as such is closely linked with the concept of risk. Reduction of the risk is necessary for minimization of the ignorance and uncertainty. The risk determines the probability of damage to the operating security object, which is in a state of dynamic equilibrium and is constantly changing. The challenge is a minimal risk, it is distinguished by the presence of the imaginary readiness to prevent the damage of the security object. The threat is characterized by realism, a focus on a high degree of readiness to prevent the damage of the security object. Danger is the combination of factors that can have a negative impact on nature, human society, technological systems. The risk is characterized by the hypothetical absence of the addressee, which is aimed at its impact.

The differences between the concepts of «uncertainty», «risk», «challenge», «threat», «danger» have been revealed through the subjective intention and objective capabilities, which characterize objects' and subjects' security. The greatest risk is associated with the presence of threats, which are characterized by the presence of two components at one time. A high or medium level of risk is determined by the presence of at least one component. Whereas minimal risk is the absence of a component in a specific point in time, but with the possibility of one of them in future.

Analysis of the concepts led to the conclusion that all these concepts are related to one another by the degree of damage to the individual, society and state. The use of these categories will allow ranking the range of possible threats to the security of life and will contribute to the development of adequate, appropriate technologies to combat it, to minimize their negative effects and, consequently, will improve the current system of ensuring safety of personality, society and state.

Keywords: uncertainty, risk, challenge, threat, danger, security

Цитування даної статті: Калашнікова Л.В. Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності / Л.В. Калашнікова // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 5(145). – С. 16-23.

Citation of this article: Kalashnikova, L.V., 2017. Spivvidnoshennya ponyat' «nevyznachenist'», «ryzyk», «vyklyk», «zahroza», «nebezpeka» u konteksti sotsiologiyi bezpeky zhyttyedyial'nosti [The correlation between concepts of «uncertainty», «risk», «challenge», «threat», «danger» in the context of the sociology of operating security]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 5(145), 16-23. doi: 10.15421/171769 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 14.04.2017

Соотношение понятий «неопределенность», «риск», «вызов», «угроза», «опасность» в контексте социологии безопасности жизнедеятельности

Л.В. Калашникова

Черноморский национальный университет им. Петра Могилы, Николаев, Украина

В социологии понимание сущности концепта безопасности жизнедеятельности неразрывно связано с понятиями «неопределенность», «риск», «вызов», «угроза», «опасность». Неопределенность следует рассматривать как состояние неоднозначности тенденций изменения объекта с течением времени. Риск определяет вероятность нанесения вреда объекту безопасности, который находится в состоянии динамического равновесия и постоянно изменяется. Вызов представляет собой минимальный риск, его отличительной чертой является наличие мнимой готовности нанесения вреда. Угроза характеризуется реальностью, адресностью, высокой степенью готовности нанесения вреда объекту безопасности. Опасность как совокупность факторов, негативно воздействующих на природу, человека, общество, технические системы, определяется гипотетичностью, отсутствием адресности. Отличия между данными понятиями раскрываются посредством субъективных намерений и объективных возможностей объектов и субъектов безопасности, в то время как связывает их степень опасности нанесения вреда объектам безопасности жизнедеятельности. Объединяет в логический ряд эти понятия категория «опасность», использование которой позволит ранжировать спектр возможных угроз безопасности жизнедеятельности, а также будет способствовать разработке адекватных технологий противодействия им, позволит усовершенствовать существующую систему обеспечения безопасности.

Ключевые слова: неопределенность; риск; вызов; угроза; опасность; безопасность

Постановка проблеми. Розуміння змісту концепту безпеки життєдіяльності в межах соціологічного підходу неможливе без концептуалізації понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека», які, виступаючи антиподами безпеки як такої, нерозривно пов'язані із розумінням сутності безпечного функціонування та розвитку людини. Для того, щоб визначити їх взаємозалежність доречно дослідити природу їх походження, аналізуючи не ізольовано, а у взаємозв'язку з суб'єктами і об'єктами безпеки життєдіяльності.

Найявні небезпеки, ризики, виклики, загрози як такі існують окремо один від одного, адже вони пов'язані з природними і соціальними явищами, проте їх наслідки впливають на життєдіяльність людей і відповідним чином сприймаються, оцінюються ними. Виникає потреба формування оціночного категоріально-понятійного апарату за допомогою якого можна було б зафіксувати різного роду аспекти взаємозв'язку концепту безпеки життєдіяльності та означених понять. У першу чергу, мова йде про виділення сутнісних рис та розмежування відмінностей між ними.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед науковців, що здійснювали спроби аналізу сутності, визначення провідних відмінностей характеристик категорій, змістовно пов'язаних з поняттям безпеки життєдіяльності варто відзначити наступні роботи: О. Брега [3] у своїх публікаціях аналізує послідовність «виклик» – «ризик» – «небезпека» – «загроза» з точки зору наростання напруги залежно від адресного спрямування й ролі суб'єктивного чинника; Д. Рогозін [4] зосереджує увагу на спільних рисах та відмінностях зазначених понять; М. Гацко [5] зауважує, що загрозу від небезпеки відрізняє ступінь готовності до нанесення шкоди об'єкта безпеки; А. Кравчук [10] розширює підхід, запропонований М. Гацко, доповнюючи його категоріями «виклик» і «ризик»; М. Зеленков [8] розглядає небезпеку і загрозу як базові поняття теорії національної безпеки; Г. Почепцов [17] доводить доцільність розгляду понять «ризик»,

«виклик», «загроза», «небезпека», які характеризують антитезу безпеки, з точки зору практики організації процесу гарантування безпеки.

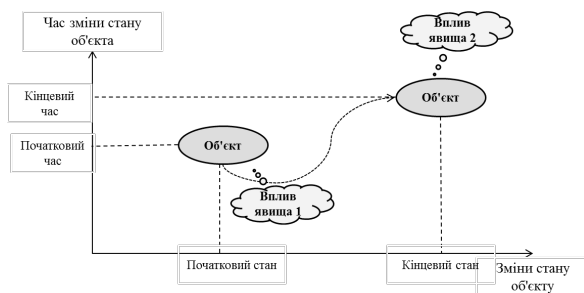
Метою дослідження є уточнення спільних сутнісних рис та відмінностей понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека», побудова їх логічного ряду у контексті соціологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Стан невизначеності є невід'ємною складовою життя, у першу чергу, зважаючи на те, що неоднорідна за формою і змістом прояву невизначеність виступає джерелом ризику. Проте основна відмінність цих категорій полягає у тому, що ризик суб'єктивний за своєю природою, а невизначеність – може бути як суб'єктивною (своїм існуванням об'єкт спричиняє невизначеність), об'єктивною (джерело невизначеності знаходиться за межами об'єкта), так і суб'єктивно-об'єктивною (невизначеність виникає як наслідок комбінації внутрішніх і зовнішніх чинників). Якщо будь-який об'єкт розглядати у ситуації, коли можливо зафіксувати лише один з множини його можливих станів та виміряти всі параметри, то такий стан називається детермінованим, і ніякої невизначеності по відношенню до даного об'єкта не спостерігається. Проте, якщо існують різні стани цього об'єкта й він здатен змінювати їх з плином часу, тому в залежності від наявного обсягу інформації про нього, варто говорити про можливий стан невизначеності.

Зміни характеристик об'єкта у майбутньому залежить від: стану, в якому він знаходився у початковий момент часу; подій, що відбувалися протягом визначеного інтервалу часу; наявності об'єктів зовнішнього впливу із зазначенням характеру й інтенсивності цього впливу; тенденції змін властивостей об'єкта та оточуючого середовища з плином часу з точки зору їх здатності протистояти/сприяти зміні свого власного стану.

Г. Цельмер розглядає невизначеність як форму існування оточуючого світу, обумовлену об'єктивним відображенням випадковості, а також неповнотою відображення реальних явищ у свідомості суб'єктів. На

його думку, невизначеність виражається у розмаїтті можливостей реального перетворення станів об'єкта в майбутньому [25].

На відміну від Г. Цельмера, Ф. Найт був більш прагматичний у своїх міркуваннях і розумів під невизначеністю недостатню обізнаність та необхідність діяти, спираючись на суб'єктивні судження, а не на об'єктивні знання [14]. У той час як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоун визначали невизначеність як кількісну характеристику інформації про об'єкт, якою володіє суб'єкт щодо сутності, характеру й інтенсивності впливу конкретних чинників на цей об'єкт, а також рівень впевненості в достовірності отриманої інформації [13, с. 118].

Е. Уткін вважав, що невизначеність – це стан об'єкта, за якого неможливо здійснювати будь-які дослідження з метою оцінки кількісно-якісних характеристик і/або отримання конкретних результатів [23, с. 22].

Натомість О. Шапкін розумів під невизначеністю неповне або недостатнє знання щодо значень різноманітних параметрів об'єкта в перспективі його розвитку, спричинене різними причинами, у першу чергу, неповнотою або недостовірністю інформації про об'єкт та його провідні характеристики [26, с. 17].

На відміну від інших С. Філін, Ю. Панкратова засвідчували, що невизначеність – це ситуація, яка характеризується наявністю впливу невідомих обставин, неповнотою або неточністю інформації, що обумовлюють неясність, непрозорість кінцевого розвитку подій [24, с. 19].

Е. Смірнов пропонував розглядати невизначеність одночасно з точки зору її розуміння як явища і як процесу [21]. З позиції першого трактування, вона являє собою сукупність нечітких або неоднозначних ситуацій, що характеризуються недостатністю або недостовірністю інформації про стан об'єкта. У другому значенні невизначеність являє собою діяльність суб'єктів, що формують хибні гіпотези або ж приймають помилкові рішення щодо зміни стану об'єкта. Натомість на практиці, зазвичай, невизначеність розглядається як єдине ціле, коли явище детермінується процесом, а процес формує явище.

Отже, під невизначеністю будемо розуміти стан неоднозначності тенденцій зміни об'єкта у майбутньому, повної або часткової непоінформованості, а також відсутності можливості довгострокового передбачення кількісно-якісних показників його стану.

На рисунку нижче представлено розроблену автором схему класифікації різновидів невизначеності, що є синтезом напрацювань Д. Неймана, О. Мор-

генштерна [15], О. Шапкіна [26], В. Іваненка [9], О. Баюка [18], Т. Дорожкіної, В. Крутікова [7], І. Парашука, А. Башкірцева, Н. Михайличенка [16] та ін., які у своїх роботах здійснювали спроби систематизації можливих варіацій невизначеності.

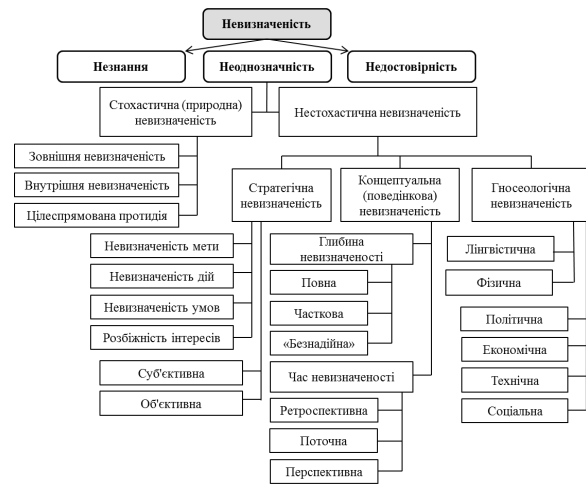

Рис. 2. Схема класифікації різновидів невизначеності

Невизначеність детермінується відсутністю чи недостатньою прозорістю і/або впевненістю щодо стану об'єкта. Серед найрозповсюдженіших причин невизначеності варто виділити незнання, протидію та випадковість (стохастичну невизначеність) багатьох явищ, які в силу своєї природи в принципі не можуть бути визначені остаточно. Однак поява деяких невідповідних явищ може бути спричинена різного роду невідповідними чинниками (факторами нестохастичної природи). Природна невизначеність, що детермінована змінами середовища, в залежності від масштабів та характеру цих змін, може поділятися на внутрішню (зміни об'єкта обумовлені його структурою) та зовнішню (невизначеність спричинена чинниками, що не пов'язані безпосередньо з функціонуванням самого об'єкта). Проте існує й третій вид – невизначеність цілеспрямованої протидії, поява якої пов'язана з активністю сил (факторів), опозиційних по відношенню до об'єкта [16, с. 116].

Стратегічна невизначеність або невизначеність наслідків реалізації стратегії дії передбачає відсутність достовірної, повної інформації про зміни стану об'єкта та його середовища. Варто розрізняти серед стратегічних такі невизначеності як об'єктивну й суб'єктивну, а також невизначеність конкретних складових етапів реалізації стратегії (невизначеність мети, дій, умов та невизначеність, пов'язану з розбіжністю інтересів) [7, с. 16-17].

На відміну від стратегічної, концептуальна невизначеність детермінована поведінкою об'єктів, які з плином часу змінюють свої характеристики в межах дозволених, необхідних чи заборонених концептуальних значень. Даний вид невизначеності можна конкретизувати за часом (ретроспективна, перспективна, поточна) та глибиною (повна, часткова, «безнадійна») [18].

Гносеологічна невизначеність пов'язана із сумнівною достовірністю знання наявного у різних сферах (політична, економічна, соціальна, технічна невизначеності) та можливих формах його прояву (лінгвістична або фізична). Поява фізичної (метрологічної) невизначеності детермінована відсутністю можливості точного вимірювання показників стану об'єкта, натомість лінгвістична – викликана наявною полісемією (неоднозначністю) слів та фраз, що описують теперішній стан об'єкта та його можливі зміни у майбутньому [26].

Незнання чи нестача інформації як чинники невизначеності мають місце не лише на рівні конкретної людини, а й науки, суспільства, людства в цілому. Знання окремої особи значно менші за обсягом, ніж загальне наукове знання людства, тому для неї невизначеною може бути ситуація, яка підлягає повному поясненню з точки зору існуючих наук. Очевидно, чим вищий рівень інформованості кожної конкретної людини, тим вищий рівень нестохастичної невизначеності в її житті.

Природа невизначеності формується під впливом різноманітних чинників, проте не можна трактувати її як виключно негативне явище. Адже саме вона спонукає людей до нерациональних вчинків, сприяючи подоланню різного роду соціально-психологічних бар'єрів у їх намірах досягнення кращого майбутнього. Невизначеність нерозривно пов'язана з ризиком, оскільки для зменшення ризику необхідно мінімізувати невизначеність, намагаючись шляхом вчасного отримання необхідної інформації звести її до можливого мінімуму. У той час як ризик тісно пов'язаний з небезпекою, яка, у свою чергу, існує нерозривно із загрозами.

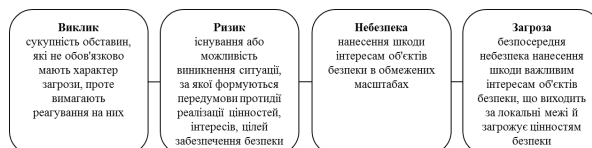

Рис. 3. Співвідношення понять за ступенем нанесення шкоди об'єктам безпеки [22, с. 135]

Розглядаючи поняття «небезпека» в узагальненому вигляді, Я. Маргулян пропонує визначати її як сукупність можливих і реально діючих сил, чинників, процесів, здатних спричинити негативний вплив на природу, людину, суспільство, технологічні об'єкти та системи. Небезпека характеризується наявністю і дією факторів, які по відношенню до будь-якої системи мають деструктивний і дестабілізуючий характер, здатні нанести їй шкоду, вивести зі стану динамічної рівноваги або повністю знищити. Провідною сутнісною рисою небезпеки є її потенційність, прив'язка до майбутнього. Якщо небезпека іманентно міститься у природних, техногенних і соціальних об'єктах як потенційна можливість, то загроза являє собою її більш суб'єктивну форму, що виникає внаслідок цілеспрямованого впливу деструктивних факторів [12, с. 21].

О. Брега вважає, що послідовність «виклик» – «ризик» – «небезпека» – «загроза» вживається для

відображення наростання напруги залежно від адресного спрямування й ролі суб'єктивного чинника. Змістовне навантаження кожного з них має практичне значення, оскільки відображає ступінь шкоди, що може бути нанесена як суб'єкту, так і об'єкту безпеки життєдіяльності. Методологічна роль цієї послідовності полягає у тому, що побудова логічного ряду понять-антитез безпеки, по-перше, демонструє багаторівневість й різноплановість надзвичайних ситуацій, що викликають занепокоєння, тривогу, страх об'єкта і суб'єкта безпеки, спонукають суб'єкт захищати інтереси й цінності об'єкта безпеки; по-друге, підкреслюють специфіку стану об'єкта й характеризують різний ступінь впливу на нього несприятливих, дестабілізуючих факторів [3, с. 739].

Д. Рогозін зауважує, що спільною рисою зазначених понять є те, що вони характеризують можливість й здатність кого-небудь (чого-небудь) завдати шкоди, яка визначається як зміна властивостей і/або умов існування системи, і як наслідок зниження її стійкості, стабільності. Натомість різняться ці категорії ступенем завдання шкоди, інтенсивністю впливу суб'єктивних й об'єктивних чинників, адресністю впливу на об'єкт безпеки життєдіяльності [4, с. 20].

На думку М. Гацко, загрозу відрізняє від небезпеки ступінь готовності до завдання шкоди. З іншого боку, загроза являє собою сукупність двох компонентів: суб'єктивних намірів (задуми, бажання еventуальних противників спрямованих проти інтересів об'єктів безпеки) й об'єктивних можливостей спричинити шкоду [5]. Незважаючи на семантичну схожість категорій «загроза» і «небезпека», зауважимо, що перша з них характеризується як реалізована, персоніфікована, конкретно-адресна, натомість остання – гіпотетична, безадресна. Таке розмежування цілком доречне, адже людина, лише усвідомлюючи небезпеку, здатна розмірковувати про можливість настання її негативних наслідків. Схематично основні відмінності між поняттями «загроза» і «небезпека» М. Гацко представив у вигляді таблиці.

Таблиця 1.

Сутність та відмінності категорій «небезпека» і «загроза» [5, с. 24]

Явища	Компоненти		Готовність до завдання шкоди
	Наміри	Можливості	
Загроза	+	+	Реальна (явна)
Небезпека	–	+	Гіпотетична (можлива)
	+	–	
	–	–	Уявна

На думку О. Кравчука, до аналізу, проведеного М. Гацко, доцільно включити категорії «виклик» і «ризик». При цьому ризик варто визначати як ймовірність завдати шкоди об'єкту безпеки, характер й інтенсивність якої може змінюватись залежно від конкретних обставин, а виклик, загроза і небезпека являють собою різні ступені ризику як такого. Виклик – деяка сукупність чинників, що за відсутнос-

ті намірів і потенціалу не несуть загрози. Проте при тривалому збереженні таких тенденцій він здатен перерости у небезпеку. Іншими словами, виклик являє собою мінімальний ризик і характеризується уявною готовністю завдати шкоди об'єкта безпеки.

Таблиця 2.

Сутність та співвідношення категорій «ризик», «виклик», «небезпека» і «загроза» [10, с. 71]

Феномен (категорія)	Компоненти		Готовність завдати шкоди	Вірогідність завдати шкоди (ризик)
	Суб'єк- тивні наміри	Об'єк- тивні можли- вості (потен- ціал)		
Виклик	—	—	Уявна	Мінімальна
Небезпека	+	—	Гіпотетична (можлива)	Середня або висока
	—	+		
Загроза	+	+	Реальна (явна)	Найвища

Вивчаючи співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека», О. Кравчук зауважує, що об'єднує їх саме небезпека нанесення шкоди. Категорію «ризик» він визначає як вірогідність спричинення шкоди об'єкта безпеки, який знаходиться у стані динамічної рівноваги й постійно змінюється в залежності від конкретних природних та соціальних умов. Характеризуючи відмінності між зазначеними поняттями, О. Кравчук розділяє позицію М. Гацко і зауважує, що вони розкриваються крізь призму двох основних компонент – суб'єктивних намірів й об'єктивних можливостей об'єктів та суб'єктів безпеки. Найбільший ризик пов'язаний з наявністю загроз, що характеризуються наявністю двох компонент одночасно, високий або середній – присутністю однієї з компонент, натомість мінімальний – відсутністю обох компонент у конкретний момент часу, але при збереженні можливості появи однієї з них [10, с. 72].

В соціології існує ряд концептуальних підходів, що ототожнюють або протиставляють поняття «небезпека» і «ризик». Так, на думку представника модерністського підходу У. Бека, ризик на відміну від небезпек і невизначеностей індустріальної епохи, може бути визначений як стан суспільства, що постійно зіштовхується із загрозами, спричиненими модернізацією. Іншими словами, суспільство породжує ризики, більшість з яких обумовлена недостатньою забезпеченістю населення безпечними технологіями виробництва. На думку У. Бека, ризику притаманні соціальні риси: по-перше, ризик завжди виникає у соціальній системі; по-друге, характер і масштаб ризику визначається якістю соціальних відносин і процесів; по-третє, ступінь ризику залежить від експертів та експертних оцінок [2, с. 23].

У розумінні Е. Гідденса ризик слід аналізувати на рівні соціальних систем, оскільки він є результатом модернізації та активізується процесами гло-

балізації. Говорячи про семантичні відмінності між поняттями «ризик» і «небезпека», він вважає, що останнє з них має бути включеним до першого. Такі міркування Е. Гідденс пояснює тим, що людина, яка ризикує, визнає існування небезпеки. Вводячи поняття ризикованого середовища як специфічного набору мінімізованих небезпек, він акцентує увагу на необхідності вивчення суб'єктивного переживання безпеки як балансу між довірою і рівнем прийнятного ризику [6].

Неправомірність ототожнення ризиків і небезпек намагався довести представник поведінкового підходу Н. Луман. Він вивчав онтологічні основи появи ризиків як важливих чинників, що формують поведінку людини. При цьому Н. Луман ставив під сумнів природу людської поведінки, можливість передбачити всі наслідки подій і тим самим позбутись ризику. Аналізуючи випадкові ризикогенні ситуації в шкалі «теперішнє-майбутнє», він доводить, що різниця між ризиком і небезпекою визначається позицією спостерігача – те, що для однієї людини є ризиком, для іншої може бути небезпекою. У такому розумінні ризик є прерогативою суб'єкта, натомість небезпека має відношення до середовища його існування [11].

У межах соціально-управлінського підходу М. Фокалт вважає, що ризиками є всі відхилення від нормального розвитку подій. Ці відхилення можуть бути різними за природою їх походження, що, у свою чергу, передбачає існування чисельних форм раціональності й використання залежно від конкретного типу ризику різноманітних методів вирішення наявних проблем шляхом управління соціальною поведінкою об'єктів [1].

Дж. Ритцер у теорії макродольдизації зазначає, що для сучасного суспільства характерні ефективність, передбачуваність, метрологічність і контроль шляхом заміщення людини технологічними системами. Наслідком тотальної раціоналізації суспільних формацій є зменшення розмірів, але в жодному разі не об'ємів ризиків, тобто спостерігається їх компактизація у вигляді промислових технологій та експертних знань. Компактний ризик стає зручним у використанні, тому збільшується число людей, що його використовують, а отже, збільшується вірогідність непередбачуваних наслідків й деструктивного використання технологій, ускладнюються механізми боротьби з ними [19]. Яскравим прикладом виробництва нових ризиків є розвиток комп'ютерних технологій та Інтернет.

Г. Почепцов вважає за доцільне для визначення сутності співвідношення понять, які характеризують антитезу безпеки, використовувати підхід, що визначає ризик як похідну виклику, небезпеки й загрози. Цей підхід є адекватним з точки зору практики організації процесу гарантування безпеки життєдіяльності особистості, суспільства, держави.

Коментуючи схему Г. Почепцова, О. Брега уточнює, що за такого підходу усуваються протиріччя логічного і дійсного, які полягають у тому, що категорія «ризик» ширша за своїм змістом й менша за обсягом у порівнянні з поняттям «небезпека», а не навпаки [3, с. 743].

О. Брега також вважає, що ризик на відміну від

небезпеки характеризується можливістю запобігти або мінімізувати шкоду. З іншого боку, небезпека пов'язана із зовнішнім впливом, можливістю втрат через вплив сторонніх сил. У цьому сенсі небезпечна ситуація не завжди є ризикованою. Натомість ситуація ризику, що виникає внаслідок дій самого суб'єкта безпеки, характеризується можливістю завдання шкоди. При цьому суб'єкт може здійснювати внутрішню регуляцію своїх дій, впливаючи на ступінь шкоди, завданої об'єкту безпеки життєдіяльності. Іншими словами, поява небезпеки визначається зовнішніми (реальними) подіями, у той час як ризик – мотивацією діючого суб'єкта [3, с. 744].

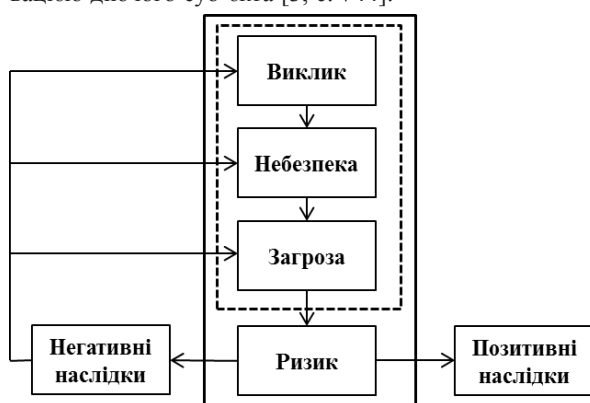

Рис. 4. Співвідношення категорій «ризик», «виклик», «небезпека» і «загроза» [17]

Висновки. Узагальнюючи розглянуті підходи до розуміння сутності ризику, зазначимо, що ризик відрізняється від небезпек: по-перше, своїм

суб'єктивним характером (небезпека визначається наявністю зовнішніх реальних факторів впливів, а ризик пов'язаний переважно з внутрішньою мотивацією діючого суб'єкта); по-друге, ризик може мати й позитивні наслідки, натомість небезпека завжди асоціюється з завжаванням шкоди й загрозами знищення; по-третє, ситуація ризику тісно пов'язана з невизначеністю, наявність та рівень якої складно констатувати. Таким чином, поняття «ризик» характеризує не лише можливість негативних наслідків, а й спрямованість на успіх у запобіганні втрат при гарантуванні безпеки життєдіяльності за відсутності абсолютної впевненості (в ситуації невизначеності). Звісно, надія на те, що усунення невизначеності через нестачу чи недостовірність інформації збільшить вірогідність переходу від ситуації ризику до ситуації безпеки, повинна залишатись. Проте чим більшим є обсяг й достовірність інформації про наявні небезпеки та загрози, тим глибше усвідомлення ризику. Чим більш раціональними й детальними стають обчислення показників ступені небезпек, тим більше невизначеності щодо розвитку подій у майбутньому.

Досліджуючи сутність та співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека», ми дійшли висновку, що саме категорія «небезпека» виступає узагальнюючим по відношенню до будь-яких явищ, подій, здатних завдати шкоди конкретній людині, суспільству, державі. За її допомогою у ході розробки технологій забезпечення безпеки життєдіяльності можна оцінити, ранжувати весь спектр можливих загроз інтересам, цінностям, цілям об'єктів безпеки задля вироблення актуальних та адекватних заходів протидії, принаймні найважливіших з них.

БІБЛЮГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Foucault M. Discipline and punish. The birth of the prison. – N. Y.: Random House, 1977. – 318 p.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – Москва: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Брега А.В. Риск в системе категорий, характеризующих антитезу национальной безопасности / Национальная безопасность: научное и государственное управленческое содержание: материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 4 декабря 2009 г.). – М.: Научный эксперт, 2010. – С. 737-753.
4. Война и мир в терминах и определениях. / Д.О. Рогозин [и др.]; ред. Д.О. Рогозин. – М.: Издательский дом «Порог», 2004. – 624 с.
5. Гацко М.Ф. Основы национальной безопасности: Учебное пособие. – Ногинск: Издание Ногинского филиала РАНХ и ГС. – 2014. – 130 с.
6. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. / Э. Гидденс // Thesis, 1994. – №5. – С. 40-102.
7. Дорожкина Т.В., Крутиков В.К., Алексеева Е.В. Управление рисками. Учебно-методическое пособие. – Калуга: Изд-во «Ваш Дом», 2014. – 233 с.
8. Зеленков М.Ю. Опасность, угроза – базовые категории теории национальной безопасности. // Национальная безопасность. – 2015. – № 1. – С. 32-47.
9. Иваненко В.И. Проблема неопределенности в задачах принятия решений / В.И. Иваненко. – К.: Наукова думка, 1990. – 136 с.
10. Кравчук А.А. Категории «вызов», «опасность», «угроза» в теории национальной безопасности // Вестник Забайкальского государственного университета, 2016. – Т. 22, № 11. – С. 65-74.
11. Луман Н. Понятие риска // THESIS, 1994. – Вып. 5. – С. 135-160.
12. Маргулян Я. Социальные опасности и угрозы личности, обществу и государству: источники и причины // Вестник Ереванского университета. Серия: Общественные науки. Социология. Экономика. – 2012. – №136.5 – С. 20-28.
13. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. / Пер. с англ. Л.И. Евенко – М.: Издательство «Дело», 1997. – 704 с.
14. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль. М.: Издательство «Дело», 2003. – 358 с.
15. Нейман Д., Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение. / Пер с англ. под редакцией и с добавлениями Н.Н. Воробьева. – М.: Наука, 1970. – 708 с.
16. Парашук И.Б., Башкирцев А.С., Михайличенко Н.В. Анализ уровней и видов неопределенности, влияющей на принятие ре-

- шений по управлению информационными системами // Информация и космос. – 2017. – №1(7). – С. 112-120.
17. Почепцов Г.Г. Стратегический анализ / Г.Г. Почепцов. – Х.: Изд-во «Дзвін», 2004. – 334 с.
18. Принятие финансовых решений в условиях сравнительной неопределенности / Под ред. О.А. Баяк. – М.: Вузовский учебник, 2014. – 106 с.
19. Ритцер Дж. Макдональдизация общества 5 / Пер. с англ. А.В. Лазарева; вступ. статья Т.А. Дмитриева. – М.: Издательская и консалтинговая группа «Праксис», 2011. – 592 с.
20. Романюк А.В. Неопределенность в предпринимательской деятельности. // Горный информационно-аналитический бюллетень. – 2007. – №9. – С.80-86.
21. Смирнов Э.А. Разработка управленческих решений. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 271 с.
22. Улитин Р.Р. Соотношение понятий «национальный интерес» и «национальная безопасность» в трудах западных и отечественных исследователей // Вестник Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского. – 2003. – №1. – С. 129-137.
23. Уткин Э.А., Фролов Д.А. Управление рисками предприятия. – М.: ТЕИС, 2003. – 247 с.
24. Филин С., Панкратова Ю. Прогнозирование прибыли венчурных проектов // Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2001. – № 2. – С. 19-28.
25. Цельмер Г. Учет риска при принятии управленческих решений // Проблемы МСНТИ. – 1980. – № 3. – С. 94-105.
26. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 544 с.

REFERENCES:

1. Foucault, M., 1977. Discipline and punish. The birth of the prison. N. Y.: Random House, 318 (in English).
2. Bek, U., 2000. Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [The risk society. On the way to another modernity]. Moscow: Progress-Tradiciya, 384 (in Russian).
3. Brega, A.V., 2010. Risk v sisteme kategorij, karakterizujushhix antitezu nacional'noj bezopasnosti [Risk in the system of categories that characterize the antithesis of national security] / Nacional'naja bezopasnost': nauchnoe i gosudarstvennoe upravlencheskoe sodержание: materialy Vserossijskoj nauchnoj konferencii. Moscow: Nauchnyj jekspert, 737-753 (in Russian).
4. Rogozin, D.O. (Eds.), 2004. Vojna i mir v terminah i opredelenijah [War and peace in terms and definitions]. Moscow: Izdatel'skij dom «Porog», 624 (in Russian).
5. Gacko, M.F., 2014. Osnovy nacional'noj bezopasnosti: Uchebnoe posobie [National security: training manual]. Noginsk: Izdanie Noginskogo filiala RANH i GS, 130 (in Russian).
6. Giddens, J., 1994. Sud'ba, risk i bezopasnost' [Fate, risk and security]. Thesis 5, 40-102 (in Russian).
7. Dorozhkina, T.V., Krutikov, V.K., Alekseeva, E.V., 2014 Upravlenie riskami. Uchebno-metodicheskoe posobie [Risk Management. Educational-methodical manual]. Kaluga: Izd-vo «Vash Dom», 233 (in Russian).
8. Zelenkov, M., 2015. Opasnost', ugroza – bazovye kategorii teorii nacional'noj bezopasnosti [Danger, threat – a basic category of the theory of national security]. Nacional'naja bezopasnost' 1, 32-47 (in Russian).
9. Ivanenko, V.I., 1990. Problema neopredelennosti v zadachah prinjatija reshenij [The Problem of uncertainty in decision-making problems]. Kyiv: Naukova dumka, 136 (in Russian).
10. Kravchuk, A.A., 2016. Kategorii «vyzov», «opasnost'», «ugroza» v teorii nacional'noj bezopasnosti [The category of «challenge», «danger», «threat» in the theory of national security]. Vestnik Zabajkalskogo gosudarstvennogo universiteta 22, 11, 65-74 (in Russian).
11. Luman, N., 1994. Ponjatie riska [The concept of risk]. Thesis, Vol. 5, 135-160 (in Russian).
12. Marguljan, J., 2012. Social'nye opasnosti i ugrozy lichnosti, obshchestvu i gosudarstvu: istochniki i prichiny [Social danger and threat to the individual, society and the state: the sources and causes]. Vestnik Erevanskogo universiteta. Serija: Obshhestvennye nauki. Sociologija. Jekonomika 136.5, 20-28 (in Russian).
13. Meskon, M.H., Al'bert, M., Hedouri, F., 1997. Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of management]. Moscow: Izdatel'stvo «Delo», 704 (in Russian).
14. Najt, F.H., 2003. Risk, neopredelennost' i pribyl' [Risk, uncertainty and profit]. Moscow: Izdatel'stvo «Delo», 358 (in Russian).
15. Nejman, D., Morgenshtern, O., 1970. Teorija igr i jekonomicheskoe povedenie [Theory of games and economic behavior]. Moscow: Nauka, 708 (in Russian).
16. Parashchuk, I.B., Bashkircev, A.S., Mihajlichenko, N.V., 2017. Analiz urovnej i vidov neopredelennosti, vlijajushhej na prinjatie reshenij po upravleniju informacionnymi sistemami [Analysis of the levels and types of uncertainty affecting decision making in management information systems]. Informacija i kosmos 1(7), 112-120 (in Russian).
17. Pochepecov, G.G., 2004. Strategicheskij analiz [Strategic analysis]. Har'kov: Izdatel'stvo «Dzvin», 334 (in Russian).
18. Bajuk, O.A. (Eds.), 2014. Prinjatie finansovyh reshenij v uslovijah sravnitel'noj neopredelennosti [Financial decision-making in conditions of comparative uncertainty]. Moscow: Vuzovskij uchebnik, 106 (in Russian).
19. Ritcer, D., 2011. Makdonal'dizacija obshhestva 5 [The McDonaldization of society 5]. Moscow: Izdatel'skaja i konsaltingovaja gruppa «Praksis», 592 (in Russian).
20. Romanjuk, A.V., 2007. Neopredelennost' v predprinimatel'skoj dejatel'nosti [Uncertainty in business]. Gornyj informacionno-analiticheskij bjulleten', No9, 80-86 (in Russian).
21. Smirnov J.A., 2000. Razrabotka upravlencheskih reshenij [Development of managerial decisions]. Moscow: JuNITI-DANA, 271 (in Russian).
22. Ulitin, R.R., 2003. Sootnoshenie ponjatij «nacional'nyj interes» i «nacional'naja bezopasnost'» v trudah zapadnyh i otechestvennyh issledovatelej [The relationship between the concepts of «national interest» and «national security» in the works of Western and Russian researchers]. Vestnik Nizhegorodskogo gosudarstvennogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo 1, 129-137 (in Russian).
23. Utkin, J.A., Frolov, D.A., 2003. Upravlenie riskami predpriyatija [Enterprise risk management]. Moscow: TEIS, 247 (in Russian).

24. Filin, S., Pankratova, J., 2001. Prognozirovanie priblyi venchurnyh proektov [Forecasting profit venture projects]. Resursy, informacija, snabzhenie, konkurencija 2, 19-28 (in Russian).
25. Cel'mer, G., 1980. Uchet riska pri prinjatii upravlencheskih reshenij [Accounting for risk when making managerial decisions]. Problemy MSNTI 3, 94-105 (in Russian).
26. Shapkin, A.S., 2003. Jekonomicheskie i finansovye riski. Ocenka, upravlenie, portfel' investicij [Economic and financial risks. Assessment, management, investment portfolio]. Moscow: Izdatel'sko-torgovaja korporacija «Dashkov i Ko», 544 (in Russian).

Калашнікова Людмила Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент
 Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
 Адреса: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10
 E-mail: lvkalashnikova198@gmail.com

Kalashnikova Lyudmila V. – PhD in sociology, assistant professor
 Petro Mohyla Black Sea National University
 Address: 10, 68 Marines str., Nikolaev, 54003, Ukraine
 E-mail: lvkalashnikova198@gmail.com